

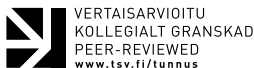
Liikkuvat tekstit, liikkuvat naiset

Liikkuvat tekstit, liikkuvat naiset

*Suomen, Venäjän ja Neuvostoliiton
kirjallisella kentällä*

Toimittaneet

VIOLA PARENTE-ČAPKOVÁ, ARJA ROSENHOLM
JA KATI LAUNIS



Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1500

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin.

© 2025 Viola Parente-Čapková, Arja Rosenholm, Kati Launis ja SKS

Sarja-asu: Timo Numminen

Kannen toteutus: Eija Hukka

Kannen kuva: Marie Baškirtseva, *Kirjan äärellä / At a book*, n. 1882. Harkovan taidemuseo.

Taitto: Sisko Honkala

Hakemisto: Matilda Kirvelä

ISBN 978-951-858-937-5 (nid.)

ISBN 978-951-858-938-2 (EPUB)

ISBN 978-951-858-939-9 (PDF)

ISSN 0355-1768 (nid.)

ISSN 2670-2401 (verkkojulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/skst.1500>

Teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC-ND 4.0

International -lisenssillä, ellei toisin mainita.

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>)



Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa

<https://doi.org/10.21435/skst.1500>

tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.



PunaMusta Oy, Turenki 2025

Sisällys

KIITOKSET 9

NAISET SUOMEN, VENÄJÄN JA NEUVOSTOLIITON KIRJALLISUUDEN
VÄLITTÄJINÄ 11

Arja Rosenholm, Kati Launis ja Viola Parente-Čapková

LAATIKKO: VENÄLÄISET NAIKKIRJAILIJAT SUOMESSA –
TIETOKIRJASTA TIETOKANTAAN 35

Natalia Mihailova ja Jasmine Westerlund

I Hiljaisuuden ajasta kohti moninaistuvaa naistoimijuutta

AATTEIDEN LIIKE 1800-LUVUN PUOLIVÄLIN SUOMEN
SUURIRUHTINASKUNTAAN

Kirjailijat Jelena Gan ja Marie Linder 43

Kati Launis, Viola Parente-Čapková ja Arja Rosenholm

VILKASTUVA VASTAANOTTO

Vuosisadan taitteen naiskirjailijoita ja -välittäjiä 66

Viola Parente-Čapková, Kati Launis ja Jasmine Westerlund

”MADAME KOLLONTAI – NEUVOSTOFEMINISMIN JA SUOMEN ASIALLA”

Aleksandra Kollontai historiallisena ja fiktionalisoituna hahmona

Suomessa 102

Viola Parente-Čapková

ULTRASTA UUSIEN IHMISTEN TEHTAASEEN

Naisvälittäjien nousu ja kirjallisuuden politisoitunut vastaanotto
sotienvälisessä Suomessa 130

Tintti Klapuri

LAATIKKO: EDITH SÖDERGRAN VENÄJÄLLÄ –
YLI RAJOJEN JA HALKI VUOSISATOJEN 152

Natalia Mihailova

KULTTUURIA VÄLITTÄMÄSSÄ

Kääntäjä ja kirjailija Marija Pavlovna Blagoveštšenskaja 160

Natalia Mihailova ja Arja Rosenholm

II ”Puhu Maria!” Naiskirjailijat 1900-luvun murroksissa

TEKSTEJÄ RAUTAESIRIPUN TAKAA

Neuvostoliiton naiskirjailijoiden vastaanotto suomalaisessa lehdistössä

1945–1982 195

Marja Sorvari

PERESTROIKAN KIRJALLISUUTTA JA YLIRAJAISTA YHTEISTYÖTÄ 221

Arja Rosenholm

KÄÄNTÄJÄN LÖYTÖ

Aino Kuusisen muistelmat *Jumala syöksee enkelinsä* venäläisessä

kontekstissa 257

Irina Savkina

LAATIKKO: AINO KUUSISEN VASTAANOTTO SUOMESSA 273

Jasmine Westerlund

III Ylirajainen naistoimijuus digitaalisen median aikakaudella

VENÄLÄISTEN NAISKIRJAILIJOIDEN VASTAANOTTO SUOMESSA

2000-LUVULLA

Lukeminen digitalisoituvassa maailmassa 281

Saara Ratilainen

NEUVOSTOAJAN KRONIKOITSIJOITA JA NYKY-YHTEISKUNNAN

KRIITIKOITA

Ljudmila Ulitskaja ja muita naiskirjailijoita perinteisessä ja sosiaalisessa

mediassa 308

Jenniliisa Salminen

TAPETTITAVALLINEN TERVEYSSANDAALI-ANDROGGYNI
TOISELTA PLANEETALTA

Venäläisten dekkarien ja naisetsivien vastaanotto
suomalaisessa mediassa 339

Saara Ratilainen ja Jennilliisa Salminen

”MEILLE, IMPERIALISTISIA AMBITIOITA OMAAVAN VALTION
LUKIJOILLE”

”Raivofeministi” Sofi Oksasen vastaanotto Venäjällä 363

Viola Parente-Čapková

ESSEE

YMPÄRI ÄMPÄRI – SUOMENTAJAN ROOLILEIKKEJÄ 381

Arja Pikkupeura

MUUTAMIA JOHTOPÄÄTÖKSIÄ 399

Arja Rosenholm, Kati Launis ja Viola Parente-Čapková

Kirjoittajat 412

Abstract 415

Henkilöhakemisto 416

Asiahakemisto 420

Kiitokset

Tämä kirja on Emil Aaltosen Säätiön rahoittaman hankkeen ”Tekstit liikkeessä – naiskirjailijoiden tuotannon vastaanotto Suomessa ja Venäjällä 1840–2020” lopputuotos. Kiitämme säätiötä tuesta ja tarpeeseen tulleesta joustavuudesta: hankkeemme aikana alkoi sekä koronapandemia että Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan, joilla molemmilla oli merkittäviä vaikutuksia hankkeen etenemiseen.

Kirjan ovat kirjoittaneet ja toimittaneet projektin tutkijat. Kiitämme Juho Härmettä it-asiantuntijana, joka toteutti teknisesti hankkeemme keskeisen tuloksen, Tekstit liikkeessä- eli TeLi-tietokannan, sekä professori Mikhail Mikhailovia, joka ylläpitää Tampereen yliopiston verkkopalvelimella säilytettävää tietokantaa (puolukka.rd.tuni.fi/tekstitliikkeessa). Kiitos kirjan tekniseen toimittamiseen osallistuneet sekä projektissa että Turun yliopiston kirjallisuustieteissä ja Tampereen yliopiston venäjän kielen ja kulttuurin oppiaineessa työskennelleet harjoittelijat: Paula Järvillehto, Saana Sallinen, Pyry Aarnio, Ennaliina Leiwo, Pyry Ruonavaara, Carita Roivas ja Matilda Kirvelä! Kiitos myös Kansalliskirjaston työntekijöille, erityisesti Jussi-Pekka Hakkaraiselle.

Lämpimät kiitokset kuuluvat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustannusjohtaja Kirsi Keravuorelle, julkaisukoordinaattori Maija Ylikätkälle, kustannustoimittaja Kati Hitruhinille sekä seuran nimeämille vertaisarvioitsijoille.

Toimittajat

Naiset Suomen, Venäjän ja Neuvostoliiton kirjallisuuden välittäjinä

Arja Rosenholm

 <https://orcid.org/0000-0003-4295-6599>

Kati Launis

 <https://orcid.org/0000-0002-8498-7361>

Viola Parente-Čapková

 <https://orcid.org/0000-0002-0629-1182>

Keitä venäjäksi kirjoittavia naiskirjailijoita tunnet? Jos lukemiesi teosten määrä jää vaatimattomaksi, syy ei ole siinä, etteikö naisten kirjoittamaa kirjallisuutta olisi historian saatossa julkaistu runsain mitoin, kuten tästä teoksesta tulet huomaamaan. Vaikka Venäjän nykynaiskirjailijoista Suomessa on toistuvasti nostettu esiin valikoituja nimiä – esimerkiksi kirjassammekin mukana oleva Ljudmila Ulitskaja – erityisesti monet 1800- ja 1900-luvun naiskirjailijat ja heidän teoksensa ovat jääneet venäläisten miesklassikoiden syvään varjoon.

Juuri tähän epätasapainoon kirjamme tarttuu. Tässä teoksessa tilaa saa venäjäksi kirjoittavien naisten kirjallisuus, jota sukupuolittunut ja kansakunnan rajoja korostava kirjallisuushistorian kirjoittamisen tapa on historian saatossa rajannut pois. Tutkimuksemme osoittaa, että samalla kun venäläisen kirjallisuuden vastaanottoa dominoivat venäläis-

ten tai venäläisiksi nimettyjen miesklassikkojen teokset, suomennosten historia koostuu myös monipuolisesta naisten kirjallisuudesta ja sen aiheiden ja lajien jatkumosta. Naisten vastaanoton historiassa on nähtävissä sekä jatkuvuutta että katkonaisuutta: jatkumoa voidaan tunnistaa sekä naiskirjailijoiden aiheissa ja lajeissa että suomalaisten kriitikkojen tavassa lukea naisten kirjallisuutta, mutta vastaanottoa leimaa myös katkonaisuus, joka on vaikuttanut naisten ja heidän teostensa häilyvään muistamiseen.

Kirjamme tarkastelee Suomen ja Venäjän välisiä kirjallisia suhteita, kulttuurista vaihtoa ja erityisesti venäläisten, tarkemmin venäjänkielisten naiskirjailijoiden vastaanottoa Suomessa 1800-luvun puolivälistä nykypäivän digitaaliseen mediaan kirjallisuusblogeineen. Keskitymme ennen kaikkea venäjäksi kirjoittavien naisten vastaanottoon Suomessa, mutta käsittelemme jonkun verran myös Suomen (suomeksi ja ruotsiksi kirjoittavien) naiskirjailijoiden vastaanottoa Venäjällä ja Neuvostoliitossa. Tutkimuksemme kytkeytyy geopoliittiseen tilanteeseen ja kirjallisuushistorian jähmettyneitä rakenteita purkaessaan se osallistuu välttämättömään dekolonisaation prosessiin.¹ Pyrimme näin luomaan leikkauspisteitä dekoloniaaliselle kirjallisuudentutkimukselle ja vertailevalle kirjallisuushistorialle – eli kirjallisuushistorialle, jonka tutkimuskohteena on esimerkiksi erikielisten kirjallisuuksien vuorovaikutusten verkosto². Kirjamme edustaa myös nais- ja sukupuolentutkimusta, joka on ollut keskeisesti mukana purkamassa kaanonin ja tarjoamassa uusia näkökulmia kirjallisuushistoriaan.

Tapaustutkimusten kautta pureudumme tekstianalyysiin ja kontekstoihin tulkintoihin. Ymmärrämme vastaanoton laajasti ja monimuotoisesti: kysymme, millä eri tavoin tekstit ovat jättäneet itsestään jälkiä, millaisia reaktioita ne ovat saaneet aikaiseksi, miten tekstit ovat läsnä kirjallisella kentällä sekä milloin ja missä yhteydessä juuri naisten tekstejä on esitelty suomalaisille lukijoille. Tarkastelumme kohteena eivät siis ole vain käännökset vaan yhtä lailla lehti-ilmoitukset ja -arvostelut,

1 Dekolonisaation ymmärrämme tässä koskevan ei vain venäläisen ja venäjänkielisen kirjallisuuden historiaa vaan myös varhaista länsimaista feminististä ajattelua, joka ohitti esimerkiksi venäjänkielisen naisliikkeen historian ja sen edustajat. Vrt. Tlostanova 2012.

2 Ks. Domínguez & Saussy & Villanueva 2015, vars. 88–106.

blogitekstit ja intertekstuaaliset suhteet. Naisten väliset kirjalliset suhteet sekä naiskirjailijoiden ja heidän tekstiensä vastaanotto tuovat uutta tietoa ja näkökulmaa Suomen ja Venäjän välisistä suhteista ja siitä, miten Venäjä-kuva on Suomessa muotoutunut 1800-luvun puolivälistä lähtien.

Uusi tieto liittyy erityisesti kulttuuristen suhteiden poliittisuuteen. Naisten kirjoittamien tekstien vastaanottoon liittyy poliittisuus sanan kapeassa, perinteisessä merkityksessä. Tällöin se viittaa valtioiden välisiin suhteisiin liittyviin tapahtumiin, joihin naiset ovat tarjonneet vuosisatojen saatossa usein hyvin erilaisia näkökulmia kuin miehet. Naisten kirjoittamista teksteistä löytyy paljon poliittista myös silloin, kun poliittisuus ymmärretään yhteiskunnallisen ja henkilökohtaisen nidoksena feministisen henkilökohtainen on poliittista -periaatteen mukaan. Tämä lähtökohta tarjoaa sukupuolittuneen näkökulman sotatapahtumiin, ideologioihin, yksityiseen tilaan ja jokapäiväiseen elämään totalitaristisessa valtiossa. Vaikka useat naispuoliset kirjailijat ja kulttuurivaikuttajat ovat osoittaneet melko suoraan, miten tärkeää on olla unohtamatta julkisen ja henkilökohtaisen yhteen kietoutumista sekä poliittisten tapahtumien sukupuolittuneisuutta,³ vastaanotto – varsinkin arvostelut lehdistössä – on lähestynyt tätä asiaa hyvin kirjavalla tavalla. Onkin äärimmäisen tärkeää, että Venäjän ja Neuvostoliiton naistekijöihin keskittyvät kirjallisuushistorialliset teokset analysoivat poliittisten tapahtumien sukupuolittuneisuuden dynamiikkaa naisten teoksissa, niiden liikkeissä ja vastaanotossa.

Liikumme kirjassamme Suomen kansallisesta heräämisestä ja sortovuosista Venäjän vallankumousten, Neuvostoliiton synnyn ja toisen maailmansodan kautta suomettumiseen, perestroikaan, jälkineuvostoliittolaiseen aikaan ja nykypäivään. Kirjamme parisataavuotinen ajakänne auttaa hahmottamaan muutoksia, vastaanoton julkaisupiikkejä ja notkahduksia, joiden taustalta löytyy niin poliittisia, kulttuurisia kuin yhteiskunnallisiakin mullistuksia. Kirjoittamisprosessia on leimannut Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan ja ennen sitä koronapandemia. Emme ole vuoden 2020 alun jälkeen päässeet arkistoihin Venäjällä ensin ko-

3 Ks. esim. Oksanen 2022; 2023.

ronan ja sitten sodan vuoksi, joten tutkimuksemme on keskittynyt suurelta osin venäjäksi kirjoittavien naiskirjailijoiden laajaan vastaanottoon Suomessa. Venäjän hyökkäys Ukrainaan on saanut meidät, kirjan tekijät, miettimään jälleen uudessa kontekstissa sitä, mitä venäläisyys tai suomalaisuus oikeastaan merkitsee eri aikoina, eri historiallisissa konteksteissa. Tekstien liikkeet eivät tottele valtioiden rajoja, vaan tekstit liukuivat jo 1800-luvun mittaan Ranskasta Venäjälle ja sen kautta autonomiseen suuriruhtinaskunta Suomeen – joka taas oli monin kulttuurisin, kirjallisin ja kielellisin sitein kiinni entisessä emämaassa Ruotsissa. Siksi kirjamme kurottelee myös Venäjän ja Suomen kulloistenkin rajojen yli.

Kirjamme on ensimmäinen suomalais-venäläistä naiskirjallisuuden historiaa, kulttuurista vaihtoa ja vastaanottoa laajasti tarkasteleva kirja. Se etenee kronologisesti 1830-luvulta nykypäivään tuoden esiin vaikuttavia kirjallisen kentän naisia niin Suomessa kuin Venäjälläkin – ytimeään ajatus siitä, että kirjallisuushistoria on tekstien ja niitä välittävien toimijoiden kuritonta liikettä yli kansallisvaltioiden rajojen, eräänlaista ylirajaista, liikkeessä olevaa *välisyyttä*, joka on aina reagoinut eri aikojen poliittisiin tapahtumiin.⁴ Kirjan tulokset ovat syntyneet Emil Aaltosen Säätiön rahoittamassa tutkimushankkeessa Tekstit liikkeessä – naiskirjailijoiden vastaanotto Suomessa ja Venäjällä 1840–2020.⁵ Digitaalisia aineistoja hyödyntävän hankkeen tavoitteena on ollut luoda uudenlaista yhteistyötä ylirajaisen kirjallisuudentutkimuksen sekä digitaalisen tutkimuksen kesken. Hankkeen tärkeimpiin tuloksiin kuuluu Tekstit liikkeessä- eli TeLi-tietokanta, jota Natalia Mihailova ja Jasmine Westerlund esittelevät kirjamme seuraavassa luvussa.

Mikä vastaanotto? Kuka välittäjä?

Kirjamme lukuja läpäisevät käsitteet, joiden avulla pureudumme suomalais-venäläisiin kirjallisuussuhteisiin ja naistoimijuuteen. Niistä keskeisimpiä on *kulttuurinen välittäjä*, jota kirjassamme edustavat lukuisat

4 Ks. esim. Steinby ym. 2024.

5 Ks. lisää hankkeen verkkosivuilta <https://tekstitliikkeessa.com/tekstit-liikkeessa/>.

naiset vuonna 1840 Pietarissa syntyneestä Marie Linderistä suomentaja Arja Pikkupeuraan, joka kirjamme päätösluvussa avaa tuntojaan 1990-luvun alussa alkaneesta kääntäjän työstään. Kulttuurisen välittäjän⁶ käsitettä on viime vuosina kehitetty ja sovellettu osana ylijarajaista kirjallisuuden ja sen vastaanoton tutkimusta. Kulttuurinen välittäjä on nähty kirjallisuus- ja kulttuurihistoriassa toimijana, joka ylittää kielten, kulttuurien ja valtioiden rajoja – kulttuurinen välittäminen ei näin tapahtu vain keskeisissä metropoleissa vaan myös pienemmillä, periferisillä kulttuurialueilla.⁷ Välittäjä voi olla kääntäjä, kriitikko, bloggari, toimittaja, kirjallisuushistorioitsija, tutkija, opettaja, kansanperinteen kerääjä, omakustantaja, esitelmöijä, kirjastonhoitaja, kirjakauppias, keräilijä, kirjallinen agentti tai kustantaja,⁸ kuten Marjo Mäenpää, jota haastattelimme kirjaamme. Välittäjä kuljettaa virikkeitä yli rajojen ja vie kirjallisuutta maasta toiseen. Näin toimiessaan hän on ylijarajainen toimija, liikkeellä paikasta toiseen, toimija, jolla ei välttämättä ole yhtä ainoata ”kotimaata” tai selkeää kielellistä identiteettiä. Tällaisia toimijoita on aina ollut vaikeaa sovittaa kansallisten kirjallisuuden kehyyksiin.⁹

Kulttuurinen välittäjäyys, naisten toiminta eri kulttuurien välissä, on siis lähtökohtaisesti *ylijarajaista* ja *transnationaalista* toimijuutta. Tutkimamme naisvälittäjät harjoittivat ja harjoittavat ”luovaa nomadismia”¹⁰ kirjallisella kentällä, ja tekstit, sekä alkukieliset että käännettyt, liikkuvat ja liikkuvat yli rajojen.¹¹ Esimerkiksi Moskovassa syntyneen, Saksassa ja Ruotsissa opiskelleen ja vaikuttaneen matemaatikko-kirjailija Sofja (Sonja) Kovalevskajan (1850–1891) kirjat on Turun kaupungin-

6 Petra Broomans (2009, 1–20) tekee eron käsitteiden *cultural transfer* ja *cultural transmission* välillä. *Cultural transfer*, kulttuurinen siirto, viittaa yksisuuntaiseen liikkeeseen, lähinnä kääntämiseen kielestä toiseen. *Cultural transmission* eli kulttuurinen välittäminen ja vaihto on vuorovaikutteinen ilmiö, jossa eri osapuolet vaihtavat ja jakavat kulttuurista ja kirjallista tietoa. Tämän jaon perusteella käsite *cultural transmitter* tarkoittaa aktiivista kulttuurista välittäjää, vuorovaikuttavaa toimijaa.

7 Broomans 2009; Broomans & van Voorst 2012; Broomans & Ronne 2012, 118; Meylaerts & Roig-Sanz 2018.

8 Ks. Broomans 2009, 2–3; Launis 2014, 216–217; Launis & Parente-Čapková (2024).

9 Parente-Čapková 2017, 40–41.

10 Rosenholm & Savkina 2012, 162.

11 Tällaisia transnationaalisia ja nomadisia, tiettyyn valtiolliseen alueeseen kytkeytymättömiä kulttuureja ja identiteettejä on tutkittu eri aikakausina. Suzan van Dijk (2019) on osoittanut tässä ja seuraavassa luvussa tarkemmin esiteltävän eurooppalaisen WomenWriters -tietokannan (nykyään SHEWROTE-tietokanta) perusteella, että Venäjän ulkopuolella tunnetuimmat venäläiset naiskirjailijat ovat usein ylijarajaisia – kuten monikielisiä ja maasta pois lähteneitä – toimijoita. Ks. myös Parente-Čapková 2023.

kirjaston vanhassa kokoelmassa luokiteltu ruotsalaisiksi.¹² Myös runoilija Edith Södergranin kirjallinen toiminta oli paitsi monikielistä myös maantieteellisesti ja kulttuurisesti ylirajaista. Kirjallisuuden naiset toimivat usein kirjallisen kentän institutionaalisen vaikuttamisen reunoilla. Tämä teki heistä luovia toimijoita erityisesti varhaisempina aikoina 1800-luvulla ja 1900-luvun alkupuolella – kielitaitoisina heistä tuli salonkien pitäjiä, kääntäjiä, toimittajia, kustantajia, kosmopoliitteja lukijoita ja kirjoittajia. Kun tarkastellaan varsinkin varhaisvaiheen naistoimijoita, on tärkeä huomata, että ylirajaisuus paitsi sukupuolittuu myös luokituu: mahdollisuus liikkua maiden tai kielten rajojen yli vaati kulttuurista ja taloudellista pääomaa, jota oli vain ylemmän luokan naisilla, kuten Elisabeth Järnefeltillä, Aleksandra Kollontailla tai yhteiskunnallisista kysymyksistä ja naisten oikeuksista kiinnostuneella, venäläis-suomalaista syntyperää olevalla kirjailija Natalia Nordmann-Severovalla.

Keskitymme kirjassamme venäjän, suomen ja ruotsin kielillä kirjoitettuun kirjallisuuteen ja vastaanottoon. Toivomme, että tulevaisuudessa kielten kirjo kulttuurisen vaihdon kartoittamisessa monipuolistuu ja mukaan tulevat muun muassa saamelaiset kulttuuriset vaikuttajat. On tärkeä muistaa, että tarkastelemamme maantieteellinen alue on aina ollut monikielinen ja monikansallinen: ”Venäjä”, ”Neuvostoliitto” ja ”Suomi” eivät ole monoliitteja emmekä niitä sellaisina näe. Olemme tietoisia siitä, että näin pitkällä aikavälillä on vaikea puhua niin ”Suomesta” kuin ”Venäjästä”. Venäjä on Suomessa yleensä ymmärretty erillisenä kokonaisuutena, vaikka Suomi oli osa sitä yli sata vuotta. Toisaalta taas kirjallisuushistoriallinen kirjoitus, joka pohjautuu 1800-luvun nationalismiin ja kansallisprojekteihin, on aina jäsentynyt eri ”kansalliskirjallisuuksien” mukaan. Myös ylirajaisuuteen pyrkivällä kirjallisuushistoriallisella kirjoituksella on siis operoitava näillä nimikkeillä.

Kirjassamme on myös monikielisiä kirjailijoita, jotka kirjoittivat tai kirjoittavat venäjäksi ja joiden teokset on myös suomennettu venäjän kielestä. Heihin kuuluvat esimerkiksi ukrainalais-valkovenäläinen Svetlana Aleksijevitš ja tataaritaustainen Guzel Jahina. Monikansallisen Ve-

12 Kovalevskajaa on Ruotsissa pidetty venäläisenä. Hänen teoksiaan käännettiin 1890-luvulla venäläisistä naiskirjailijoista eniten Ruotsissa (Häkanson 2012, 276, ks. myös 57, 73, 94).

näjän valta- ja hallintokieli on venäjä, joka on historiallisesti toiminut ja toimii edelleen valtiollisena kielenä (*gosudarstvennyi jazyk*) sekä Venäjän valtion symbolina että käytännön tasolla federaation virallisena kielenä.¹³ Kansallisten kielten (*natsionalnyi jazyk*) lisäksi maassa on yli sata eri vähemmistökieliä puhuvaa kansallista ja etnistä väestöryhmää. Vähemmistökielistä monet, kuten esimerkiksi suomalais-ugrilaiset kielet, ovat heikentyneitä ja uhanalaisia kolonialististen venäläistämistoimien seurauksena tai kokonaan hävitettyjä kansanmurhien myötä. Dekolonisoiva ote, jota on Venäjän kirjallisuuden tutkimuksessa peräänkuulutettu jo pitkään, on siis mitä tärkein.¹⁴ Venäjän kielen hegemoninen ja universaali asema maan eri kansoja ideologis-poliittisesti yhtenäistävässä historiassa on vaikuttanut myös siihen, että monet vähemmistökansojen kirjailijat ovat kirjoittaneet venäjäksi tai kahdella, joskus useammallakin kielellä. Keskitymme hankkeessamme lähtökohtaisesti venäjänkielisiin toimijoihin, mutta monille mainitsemistamme kirjailijoista – Marie Linderistä nykykirjailija Polina Kopylovaan – on tyypillistä nimenomaan kaksi- tai monikielisyys. Tätä itsestäänselvydeltä vaikuttavaa asiaa on usein häivytetty tutkimuksessa, eikä sitä myöskään painoteta tarpeeksi kaikissa uusissa Venäjän kirjallisuuden kääntämistä käsittelevissä julkaisuissa.¹⁵

Kielikysymys liittyy olennaisesti kulttuurisen omimisen problematiikkaan, jossa on kyse enemmistön ja vähemmistön valtarakenteista, niiden vahvistamisesta tai haastamisesta silloin, kun kyse on valtakielen haltuunotosta vähemmistökulttuurin itseilmaisun välineenä.¹⁶ Venäjän ja Neuvostoliiton kolonialismin seurauksena monien pienempien kansojen toimijoita on esitelty venäläisinä. Kirjamme esimerkeistä käy

13 Lähteenmäki 2015, 2022; Gorham 2014; Zamyatin 2014; Lassila 2015. Joissakin verkkosanakirjoissa Neuvostoliitto ja Venäjä esitetään jopa synonyymeinä (ks. esim. <https://www.synonyymit.fi/neuvostoliitto>).

14 Venäjän ja Neuvostoliiton alueella kirjoitetun kirjallisuuden tutkimusta jälkikoloniaalisesta näkökulmasta on edelleenkin suhteellisen vähän. Toisin kuin esimerkiksi Britannialla, Ranskalla tai Espanjalla, Venäjällä ei ollut merentakaisia siirtomaita, vaan maa on sulauttanut itseensä uusia alueita miehittämisen ja liittämisen periaatteella. Jälkikoloniaalinen tutkimus syntyi alun perin läntisessä kontekstissa, mutta viime vuosikymmenien aikana sitä on kehitetty ja testattu myös monissa muissa konteksteissa. (Ks. esim. Thompson 2000; Moore 2001; Etkind 2011, 2015; Koplatadze 2019; Kuikka 2022; Kuikka 2024. Suomen harjoittamasta kolonialismista ks. esim. Lehtola 2012.)

15 Esim. Maguire & McAteer 2024.

16 Ashcroft & Griffiths & Tiffin 1989.

useimmiten ilmi, että omiminen on kolonialistisen hegemonian, tässä venäläistämisen, vahvistamista. Tämä on kohdistunut traagisesti – kirjamme kirjoittamisen aikana – varsinkin Ukrainaan ja sen kieleen ja kirjallisuuteen, joiden edustajista Irina Ratušinskaja ja moni muu on omittu venäläisiksi.

Myös Suomessa voidaan puhua monikielisydestä, vaikka Suomen alueella onkin paljon vähemmän kieliä. *Suomi* tarkoittaa kirjassamme suurin piirtein aluetta, jota nykyään kutsutaan Suomeksi ja joka oli vuosina 1809–1917 olemassa Venäjän suuriruhtinaskuntana eikä valtiollisena kokonaisuutena. Suomen alueella käytetyistä kielistä nousee kirjassamme esiin suomen lisäksi ruotsi; saamenkielisten kulttuuristen toimijoiden välistä vaihtoa tapahtuu lähinnä eri saamen kielillä.¹⁷ *Suomen* määrittelemisen on tietenkin myös hankalaa, varsinkin kun ajatellaan rajaseutuja, joilla on kulttuurisessa kanssakäymisessä aina ollut tärkeä merkitys. Tässä yhteydessä nousee esiin myös Edith Södergranin elämään ja tuotantoon vahvasti vaikuttanut Karjalankannas.¹⁸ Karjalan eri kielillä kirjoitettua kirjallisuutta on lähestytty viime aikoina eri näkökulmista, ja muun muassa Venäjän Karjalaa ja sen suomenkielistä kirjallisuutta on tutkittu rajaseudun kirjallisuutena.¹⁹

Ylirajaisuus koskee kirjassamme muutakin kuin tutkimiamme historiallisia naisia, heidän toimintaansa ja heidän tekstejään.²⁰ Se koskee myös metodiamme eli tapaa, jolla tulkitsemme naisten toimijuutta ja heidän tekstejään. Kirjat eivät kunnioita kansakuntien rajoja, vaikka tutkijat olisivatkin pysytelleet *metodologisen nationalismin*²¹ kehikossa

17 Venäjänsaamelainen vähemmistö on pieni verrattuna Pohjoismaiden saamelaisvähemmistöihin ja sen asemaan on vaikuttanut merkittävästi 1900-luvun erilainen kehitys. Kuten Sirkka Laihiala-Kankainen ja Nika Pontikara (2009, 49) muistuttavat, ”Venäjän monikansallisessa kontekstissa saamelaisuus näyttäytyy monessa suhteessa toisenlaisena kuin pohjoismaisissa kansallisvaltioissa” (Venäjän Kuolan niemimaan saamelaisten traagisista vaiheista ks. esim. Leinonen 2009). Tutkijat ovat tuoneet esiin, että ”muualla asuviin saamelaiskirjailijoihin verrattuna Venäjällä asuvien saamelaiskirjailijoiden tuotanto on jäänyt aika lailla näkyväksi”. Ks. myös Lehtola 2012, 13 ja Parente-Čapková 2015, 13. Tutkimusta on kuitenkin tullut lisää viime aikoina, myös naiskirjailijoista (ks. Klapuri 2025).

18 Ks. Rahikainen 2002.

19 Ks. Kurki 2019, 17. Kuten Mikko Ylikankaan (2024, 459) tutkimus Neuvosto-Karjalan suomenkielisestä kirjallisuusliikkeestä 1920-luvulla osoittaa, naisten rooli Neuvosto-Venäjälle paenneiden punaisten joukossa oli tärkeä (mm. Hilda Tihlä, Elvira Willman, Lyyli Latukka, Hilja Liinamaa-Pärssinen).

20 Naiskirjailijoiden ylirajaisuuksista Tekstit liikkeessä -hankkeen yhteydessä ks. Parente-Čapková 2023.

21 Ks. Amelina ym. 2012; Grönstrand ym. 2016.

eli tulkinneet kirjallisuutta kansakunta-ajattelusta käsin. Ydinkäsittesiimme kuuluu myös *laaja vastaanotto*,²² jolle perustuu paitsi tämä kirja myös TeLi-tietokanta. Tietokanta sisältää tietoja kirjailijoista, teoksista ja niiden vastaanotoista 1830-luvulta 2020-luvulle, ja teksteistä annetaan bibliografiset tiedot. Kirjassamme voimme esitellä vain osan keräämässämme aineistosta, mutta tietokanta sitä vastoin on runsas ja sisältää huomattavan määrän todistusaineistoa venäjänkielisten naiskirjailijoiden vastaanotosta Suomessa ja suomalaisten naiskirjailijoiden vastaanotosta Venäjällä.²³

Määrittelemme kirjassamme – samoin kuin tietokannassamme – tekijyyden laajimmalla mahdollisella tavalla: tekijöitä ovat kirjailijat, kääntäjät, toimittajat ja muut tekstejä tuottavat henkilöt. Laaja vastaanotto puolestaan merkitsee kirjassamme sitä, että kiinnitämme huomiomme vastaanoton ja kulttuurisen vaihdon lukuisiin eri muotoihin: tekstien ja niiden tekijöiden moninaiseen läsnäoloon kirjallisella kentällä. Ymmärrämme vastaanoton siis kulttuurisena vaihtona ja tarkastelemme niin käännöksiä, arvosteluja, adaptaatioita, erilaisia mainintoja kuin mainoksiakin. Tekstit jättävät jälkiä itsestään kirjasto- ja huutokauppaluetteloihin, digitoituihin julkaisutietokantoihin sekä bibliografioihin. Ne odottavat nykyloytäjänsä Kansalliskirjaston digitoimien sanomalehtien runsaassa fiktiotuotannossa,²⁴ kirjastojen kokoelmissa, kirjakauppa- ja kirjailijainfoissa ja kirjailijoita esittelevissä artikkeleissa. Teokset lymyävät toisisa teoksissa interteksteinä – ja toisinaan naiskirjailija toimii fiktiivisen teoksen henkilöhahmona, kuten Aleksandra Kollontai Merete Mazzarellan *Alma*-romaanissa (2018) ja Marina Tsvetajeva Riikka Pelon romaanissa *Jokapäiväinen elämämme* (2013). Laajaan vastaanottoon kuuluvat myös valokuvat ja taideteokset, kuten Walter Runebergin rintakuva Sofja

22 Parente-Čapková 2017, 39; Mihurko-Poniž (toim.) 2017; Parente-Čapková & Lappalainen 2017. Luemme laajan vastaanoton piiriin myös tiedon kirjojen kierrosta eli siitä, olivatko teokset esimerkiksi tietyssä kirjastossa luettavissa. Mikäli mainoksia ja uusia painoksia on paljon, voimme päätellä, että kyseistä teosta myytiin paljon. Nämä tiedot eivät kuitenkaan paljasta, miten teksteihin reagoitiin. Kirjojen levikistä (*circulation*) ks. esim. Gamper ym. 2023.

23 Tietokanta on kaikille avoin osoitteessa puolukka.rd.tuni.fi/tekstitliikkeessa. Valtaosa aineistosta keskittyy suomalaiseen vastaanottoon, mutta mukana on joitain tähyystyksiä myös venäläiseen vastaanottoon.

24 Ks. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot, digi.kansalliskirjasto.fi.

Kovalevskajasta. Nykypäivään tultaessa vastaanotto on digitalisoitumassa kirjablogien ja somealustojen myötä. Kaikki nämä vastaanoton muodot kertovat siitä, että tekstit liikkuvat, ne tunnetaan ja niihin reagoidaan.²⁵

Kun vastaanotto nähdään laajemmin kuin käännoksinä, aikamääreet liikahtavat aiempaa varhaisemmiksi ja uusia toimijoita nousee esiin: kuva vastaanoton historiasta laajenee.²⁶ Maailmalla ilmestyneiden alkukielisten tai käännettyjen teosten kuuluminen esimerkiksi kirjastokoelmiin on yksi kirjallisen vastaanoton muoto: se kertoo, että teoksia on ollut mahdollista lukea. Vaikka suoraan venäjistä kääntäjiä on aina ollut, ja keskeisinä venäläisen kirjallisuuden ja kulttuurin välittäjinä toimivat suomalaiset stipendiaatit, jotka opiskelivat Venäjällä 1812–1917,²⁷ tieto venäläisestä kirjallisuudesta on monessa vaiheessa tiikhunut Suomeen Pohjoismaista ja muualta Euroopasta kerkeämmin kuin suoraan Venäjältä.²⁸ Tämä näkemys vahvistui, kun tutkimme Turun kaupungin-kirjaston vanhaa kokoelmaa. Merkittävä osa venäläisestä kaunokirjallisuudesta on luettu käännoksinä, alkuun eli 1900-luvun taitteeseen asti erityisesti ruotsinnoksina, joskin kokoelmassa on ollut lukijoiden saata-villa myös alkukielistä venäläistä kirjallisuutta.²⁹

Myös aatteet ja ideat liikkuvat ja liikkuvat edelleen naisvälittäjien kantamina.³⁰ Tätä ilmentää käyttämämme *konfluenssin* eli rinnakkaisuuden käsite. Käsitettä kehittänyt Carol MacKay tarkoittaa sillä ilmiötä, jossa kahden eri kirjailijan teosten välillä on merkittäviä yhtäläisyyksiä,

25 Olemme siinä mielessä helpommassa tilanteessa kuin aiemmat tutkijat, että osaan vastaanotosta pääsee käsiksi digimuodossa. Reseptiotutkimusta tehnyt Leeni Tiirakari (1995, 32) kirjoittaa kolmisenkymmentä vuotta sitten siitä, miten pulaa ei ole lähteiden määrästä vaan ”– tutkijan ajasta, sillä työ on hidasta ja vaivalloista. Ongelmia tuottavat heikkotasoiset mikrofilmit, käsikirjoitusten löytäminen kymmenistä eri arkistoista, kokoelmien käytön luvanvaraisuus tai hakusanakortistojen puuttuminen”. Tiirakarin näkemys vastaanotosta on laaja pitäen sisällään mm. lehtiä, kirjeitä, päiväkirjoja, elämäkertoja ja kirjalueteloita.

26 Esimerkiksi kirjasto- ja huutokauppaluetteloilla, bibliografioilla ja digitoiduilla sanomalehdillä on olennainen rooli yllirajaista kirjallisuushistoriaa kirjoitettaessa: ne luovat ikään kuin ”oikoreitin” kirjallisuushistoriaan. Ks. esim. Bergenmar & Leffler 2019; Bode 2012.

27 Esim. Ketola 2007; Huttunen 2024, 16–20.

28 Jänis & Pesonen 2007, 189.

29 Ks. Parente-Čapková & Launis 2021; Turun kaupungin-kirjaston vanha kokoelma, [vanhakokoelma.kirjastot.fi](#). Venäjän kielen taidosta Suomen suuriruhtinaskunnassa, kielten erilaisista statuksista ja kielin kytketyistä sosiaalisista eroista ks. Engman 2009, vars. 229–244; Suomen suuriruhtinaskunnassa asuvista venäläisistä myös Shenshin 2008.

30 Tutkimus naisista aatteiden välittäjinä on monipuolistunut viime vuosikymmenien aikana, ks. esim. Broomans 2009, Broomans & Klok 2019.